

Володимир БАРЧУК,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (Україна, Івано-Франківськ) otyn@ukr.net

СПОРТИВНИЙ РЕПОРТАЖ ЯК ДЗЕРКАЛО СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФУТБОЛЬНИХ ТЕЛЕТРАНСЛЯЦІЙ)

У статті визначено роль та стан сучасного українського суспільного мовлення, охарактеризовано рівень мовної культури у сфері спортивної журналістики. Здійснено аналіз найтиповіших помилок у мовленні коментаторів футбольних матчів на рівні фрази, лексики та граматики. У статті доводимо, що завдання кожного, і особливо публічного, українця – виховувати серед інших чеснот мовний патріотизм, творити функціональні стилі усіх сфер діяльності, зокрема й українську спортивну журналістику, бути гідним пам'яті тих, хто відстояв нашу мову ціною життя в часи заборон і репресій.

Ключові слова: культура мовлення, суспільне мовлення, мовленнєва помилка, фраза, лексика, граматика.

Лит. 9.

Volodymyr BARCHUK,

Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Ukrainian language, SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University" (Ukraine, Ivano-Frankivsk) otyn@ukr.net

SPORTS REPORT AS MIRROR OF PUBLIC LANGUAGE (BASED ON FOOTBALL TV BROADCASTING)

In the article the role and the condition of the modern Ukrainian public speech are defined, the level lingual culture in the sphere of sport journalism is fixed as well. The most typical phrase, lexical and grammar errors in the speech of the football commentators are characterized. In this article we prove that task of everybody, especially public, Ukrainian – to educate linguistic patriotism, to create functional style all areas, including Ukrainian sports journalism, to be worthy of the memory of those who defended our language cost of living in the time of prohibition and repression.

Key words: culture of speech, social language, speech error; phrase, vocabulary, grammar.

Ref. 9.

Владимир БАРЧУК,

доктор филологических наук, профессор кафедры украинского языка ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника" (Украина, Ивано-Франковск) otup@ukr.net

СПОРТИВНИЙ РЕПОРТАЖ ЯК ЗЕРКАЛО ОБЩЕСТВЕННОГО ВЕЩАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ФУТБОЛЬНЫХ ТЕЛЕТРАНСЛЯЦИЙ)

В статье определена роль и состояние современного украинского общественного вещания, дана характеристика уровню языковой культуры в области спортивной журналистики. Осуществлен анализ типичных ошибок в речи комментаторов футбольных матчей на уровне фразы, лексики и грамматики. В статье доказываем, что задача каждого, и особенно публичного, украинца – воспитывать среди других добродетелей языковой патриотизм, развивать функциональные стили во всех сферах деятельности, в том числе и украинскую спортивную журналистику, быть достойным памяти тех, кто отстоял украинский язык ценой жизни во времена запретов и репрессий.

Ключевые слова: *культура речи, общественное вещание, речевая ошибка, фраза, лексика, грамматика.*

Лит. 9.

Постановка проблеми. Соціокультурний аспект у характеристиці й оцінці стану та рівня суспільного мовлення є одним із ключових, визначальних (під суспільним мовленням розуміємо мовну практику соціуму на всіх структурних щаблях національно-державної спільноти, що має індивідуально-колективну природу та репрезентує масовий інформаційний простір). Сьогодні в поняття „суспільне мовлення” (частіше „громадське мовлення”) вкладають, перш за все, медійний зміст: так називають теле- чи радіоорганізації із громадськими джерелами фінансування, що є альтернативною формою щодо державних чи приватних медійних структур, які, за загальним переконанням, презентують тенденційні джерела інформації (див.: [4]). Серед завдань суспільного мовлення – „розвиток і зміцнення статусу української мови та культури, сприяння розвитку мов і культур національних меншин” [там само, 4]. Варто звернути увагу на те, що в мовному аспекті закону два завдання – розвиток і статус мов. Статус визначений не тільки правом, але й станом суспільної відомості, традиціями мововжитку, культурою, громадянським світоглядом.

Розвиток мови визначений її вдосконаленням як інструменту суспільного життя і діяльності та як засобу формування колективної та індивідуальної свідомості. „Новачі, що їх щоденно вносять у життя

суспільні відносини, світова глобалізація, інформаційна революція, неодмінно позначаються на мові” [2, 4]. Без вдосконалення володіння літературною мовою, підвищення рівня мовної культури, зокрема фаховості медійників усіх рівнів, а також мовлення публічних людей, тобто без імператива досконалості і культури мовлення зберегти мову, забезпечити її розвиток неможливо. Навпаки, в сучасному інформаційному суспільстві масової культури із виразними тенденціями космополітизму відсутність такого імператива породжує тенденцію ослаблення і навіть деградації мови, втрати нею властивої „внутрішньої форми”, її сакрального духу як матриці національної свідомості, менталітету народу-носія.

Вклад основного матеріалу. Розвиток мови є її еволюцією згідно із властивим ладом та притаманними особливостями. Він стосується усіх рівнів мови, є процесом пошуку та закріплення в мовній практиці продуктивного і досконалого та вилучення неприродних і деструктивних елементів. Чільне місце в розвої мови належить сфері слововживання, структурі і формі фрази (синтагми), граматиці та орфоепії.

Лінгвістичний аспект поняття „суспільне мовлення” відбиває стан, структуру та тенденції функціонування мови в масовій мовленнєвій практиці в умовах інформаційного суспільства. У сучасній Україні мовне питання є наріжним; не тому, що є чинником політичної боротьби чи маніпуляцій, об’єднання чи роз’єднання суспільства. Це наслідки стану громадянської і мовної свідомості. Першопричина – відсутність національної ідеї, а відповідно „національного виховного ідеалу”. Національний патріотизм розпочинається зі ставлення до рідної мови, а „мовний патріотизм” – з „розвинутої мовної самосвідомості, коли мовцем усвідомлюється іманентність рідної мови, її самоцінність” [1, 150-151].

Формування державницької ідеології оперте на мовний патріотизм, оскільки саме мова є визначальним чинником етнічної ідентифікації, ознакою народу [3, 118]. Мова і породжена нею ментальність суспільства є визначальними чинниками соціалізації, єдності громади, формування стрижневих спільних цінностей громадян. Сучасна розгубленість і апатія значної частини українців зумовлена відсутністю „чуття єдиної родини”, зокрема через ментальну прірву між людьми із громадянською і егоцентричною свідомістю. Егоцентрична свідомість, мораль власні дії та світогляд підлаштовує до банальної меркантильної ідеології; найгірше, що така ідеологія стала панівною у сфері державної бюрократії (серед найвищих чиновницьких посад, перших осіб держави), формою псевдосамоствердження, зверхності. В Україні не

викристалізувалась національна еліта, а соціальна поп-культура, зокрема й у сфері суспільної діяльності, на нашому ґрунті сформувалась у формі плебейства. Публічна брехня, маніпуляції, дилетантизм не підлягають осуду та не мають наслідків. Правовий і моральний нігілізм є домінантним поведінковим кредо. Духовність, сфера культури, мова є цариною маніпуляцій і фарисейства.

Українська мова переживає важкі часи, перебуває й далі „на роздоріжжі”. Найгірше, що це становище сформувалось в незалежній українській державі. Плачевний стан з українською періодикою, книговидавництвом, кінематографом, медійним та публічним мовленням. Небезпечно те, що відсутній мовний патріотизм, навіть елементарний професіоналізм, фахова етика журналістів, дикторів, перекладачів, політиків. Здавалося б, неважко відкрити словник. Але калічити мову не соромно. Гірко, що цим зневажено тих, хто постраждав чи й віддав своє життя за збереження природного ладу й чистоти української мови в часи жорстокої русифікації і репресій в першій половині 20 ст. (див.: [8; 5; 6]).

Тенденцією сучасного суспільного та публічного мовлення, як модно казати, сталим трендом є зневага до елементарних норм. Якщо ще десятиліття тому могло йтися про слововживання та стиль мовлення, зараз нехтування лексичними і граматичними нормами є повсякденним. Якщо немає норми, немає літературної мови, панує койне, яке стає репрезентантом суспільної свідомості. Кілька прикладів. Немає потреби покликатися на джерело у таких випадках порушення норм: а) руйнування форми та функції місцевого відмінка (*дати по зубам, по всім установам, по нашим територіям*); б) руйнування форми множини іменників (*два бійця, сорок три депутата*); в) майже стовідсоткове порушення норм словозміни родового відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни (як-от: Парижу, кулету, борща і под.). У свідомість українця через бренди і назви товарів вводять потвор на кшталт „творожна традиція”, „простокваша та Простоквашине”, „окорочка” і под. Усе це ознаки російської мови.

Формою суспільного мовлення є репортаж, зокрема спортивний. Прикро, що за двадцять чотири роки в Україні не створено українського спорту (маємо на увазі робочу мову спортсменів та тренерів, спортивних функціонерів); мова спорту – російська. Українська в цій сфері вживається в радіо- та телепередачах, трансляціях, рідко і частково – на офіційних заходах. За два десятки років тому у спортивному товаристві мене запитали: „Коли утвердиться українська держава?” Я відповів: „Тоді, коли україномовним стане наш спорт”. Попри елемент

іронії визнаймо, що світ спорту – велика і визначальна сфера суспільної діяльності, масової культури, національної свідомості. Роль спорту в єднанні нації величезна, зокрема й завдяки його національному змісту й атрибутиці. Не менш вагомим є спортивне мовлення. Чільне місце посідає футбол. Пам'ятаємо, що в часи СРСР Київське „Динамо” було визначальним українським брендом, чи не єдиною доступною формою українського самоствердження у масовій свідомості. Згадаймо небачений для Радянського Союзу некерований та неінспірований прояв масової солідарності болільників на київському стадіоні 1961 р., коли вперше чемпіоном став не московський клуб, а „Динамо” з Києва, з України: усі болільники запалили шматки газет, і стадіон завітвся символічним вогнем перемоги.

На жаль, футбольний репортаж є дзеркалом сумного стану сучасного українського суспільного мовлення. Матеріал дібрано з репортажів футбольних матчів 2014-2015 років, а також найпопулярнішої спортивної телепрограми українською мовою „Профутбол”, якій нещодавно виповнилося п'ять років (це єдина щотижнева спортивна програма українською мовою). Отже, коментатори: Віктор Вацко, Роман Бебех, Дмитро Поворознюк, Володимир Кобельков; телеведучий та коментатор Ігор Циганик. І трансляції матчів, з яких дібрано матеріал, і всі випуски телепрограми „Профутбол” доступні в мережі. Вважаю, що хиби мовлення перелічених спортивних журналістів презентують загальний медійний рівень репортажу чи коментаря, є типовими, найчастотнішими та не потребують додаткової джерельної паспортизації.

Фраза. При вивченні будь-якої мови пам'ятаємо, що фраза чи фразеологізм не підлягають дослівному перекладу; неперекладні структури передаємо описово чи найближчим за змістом і семантикою відповідником. Наприклад, фразеологізм „дле, як з відра” відповідає англійському „gain cats and dogs”. Як би ми сприйняли дослівний переклад та його використання в українській мові? Однак з легкістю двомовна свідомість припускає такі „запозичення” з російської. Це відображає спортивний коментар. Наприклад: 1) *битва це та*; 2) *неузгодженість мала місце*; 3) *по-іншому гра дивиться*; 4) *ми дивилися непогано на фоні „Інтера”*; 5) *програв по всім статтям* (про клуб „Дніпро”); 6) *потрібно десь заспокоїтися*; 7) *знайшов в обличчі Зозулі (підтримку)*; 7) *з нового листа*; 8) *бажає бути кращою* (гра); 9) *набити шишки* і под.

Росізм *еще тот* належить до зниженого розмовного стилю та вказує на вияв суперечливих (як позитивних, так і негативних) ознак чи властивостей; *кавалер еще тот* вказує на того, хто або часто змінює дівчат, або має багато подруг, або надто настирливий у залицянні чи

под. Використання фрази в українській мові неприпустиме не тільки з погляду стилю, але й за значенням – вислів не вказує на міру вияву позитивної ознаки „битви”, знижує характеристики футбольної гри.

Російський сатирик М. Зошенко стиль, який виявляє фраза *неузго-дженість мала місце* (в іншому варіанті *мала місце бути*), назвав в однойменному оповіданні „обезьяний язык”. Українській мові чужі фрази і слова, метафорично названі „динозаврами”, як-от: *носить характер (має характер)*, *являється автором (є автором)*, *в якості захисника (як захисник, є захисником)* і под.

На жаль, дієслово *дивиться* у невластивому значенні окупувало як спортивний стиль, так і сферу торгівлі. Навіть у Галичині чуємо по-всюкчас при примірці одягу „гарно дивиться” замість *гарно виглядає, пасує, личить*. Гра може бути *цікавою, захоплююю; гру цікаво дивитися; гра є іншою*, однак *гра не дивиться*. В українському контексті фраза *ми дивилися непогано на фоні „Інтера* звучить абсурдно.

Фраза *програв по всіх статтях* й у правильному варіанті *за всіма статтями* не українська. Варто шукати та вводити до широкого вжитку інші функціонально-семантичні відповідники чужої структури, яка проникла до двомовної свідомості. За зростанням експресії пропонуємо, наприклад, такі фрази: *програти повністю, цілковито, за всіма компонентами гри, безнадійно, бездарно, без шансів* та ін.

Прислівник *десь* в українській мові не має значення міри дієслівної ознаки, а вказує тільки на неозначене місце дії. Український контекст фрази *потрібно десь заспокоїтися*, яка є калькою з російської, такий: *потрібно трохи (децю) заспокоїтися*.

Чужі українській мові фрази *в обличчі кого* (наприклад, знайти підтримку, партнера), *з нового листа*. Натомість можна сказати так: *його підтримав Зозуля; гра почалася спочатку, з чистого аркуша*. Ні слово *обличчя*, ні слово *лист* не можуть бути вжиті в такому контексті, бо означають частину тіла та форму комунікації відповідно. Фразу *бажає бути кращою* (гра) важко коментувати. Гра – назва процесу; процес не наділений волею дії чи бажанням, він самочинний, метафоризація дієслова для поєднання з іменником такого типу зумовлює зсув, зміщення уявлення і свідомості. Уявімо на хвильку нашу мову після введення таких засад мислення: *біг з перешкодами бажає бути швидшим, світіння сонця бажає бути кращим, варіння борщу хоче прискоритись, чекання на маму бажає бути коротшим* і под.

Фразу *набити шишки* вжито у значенні отримати негативний, але цінний досвід. А чому не *набити жолуді, яблука, апельсини*? В українській мові останнім часом входить до вжитку вислів *набивати гুলі*

у тому ж значенні саме через двомовну свідомість та переклад і адаптацію на українському ґрунті російського фразеологізму (фразеологічний словник, природно, його не фіксує (див.: [9]). Можна обійтися без такої практики (на жаль, уже традиційної), проте цей варіант все ж кращий, ніж прямий росіізм.

Лексика. Слабкий рівень розвитку мовної особистості не забезпечує правильного слововживання та творення фахової спортивної (футбольної) мови, зокрема словника. Водночас саме професійні експерти, журналісти, коментатори мали б формувати футбольну метамову. Відсутні елементарні терміни, які визначають поняття, атрибутику та правила гри. Наприклад, чуємо таке: 1) *ствір* (*створ*) *воріт*; 2) *кромка поля*; 3) *нестися* (у значенні бігти, мчати) (*захисники несуться вперед*); 4) *встряска*; 5) *вольготна гра*; 6) *безподобний гол*; 7) *розладились дії*; 8) *схватився* (*де Йонг схватився за Піке*); 9) *гостити* („*Динамо*” *гостило на своєму стадіоні „Динамо*»); 10) *треба відмітити*; 11) *юбілейний гол*; 12) *незатійлива та незамисловата комбінація*; 13) *оспарювач*; 14) *розверталися події*; 15) *на дану секунду* і под. Додам, що немає визначеності із назвами позицій (амплуа) футболістів; українські назви замінюють іншомовними, а згодом новими запозиченнями. Коментатори ніби хизуються професіоналізмом, знанням англійської, демонструючи водночас низький рівень володіння українською (не скажу рідною, оскільки часто спостерігаємо, що російською навіть україномовним у повсякденному житті журналістам спілкуватися легше).

Варто зазначити, що СУМ (див. [7]), який вийшов 1970-1980 роках, був зорієнтований на уподібнення української лексики до російської; словникові статті формувалися тенденційно: чільне місце відводилося тотожним чи подібним з російськими лексемам, навіть якщо мовна практика й не відображала семантико-функціональних ознак слів. Українська лексикографія (і держава) за двадцять чотири роки не спромоглася, на жаль, на видання власне українського тлумачного словника. Очевидно, що роль СУМ в унормуванні сучасної української мови доволі умовна, а його матеріал і особливо джерельна база підлягають критичному осмисленню.

Здавалося б, давно усталений термін „площина воріт” чи просто „ворота” ігнорується, а вводиться термін „ствір” у такі контексти: *кількість ударів у площину воріт* або *у ворота* (антонім: *кількість ударів повз ворота*). Для вибору і апробації можна запропонувати термін „рамка воріт”, Цілком відповідний та семантично місткий термін „край поля” (який означає і крайню частину, і всю крайню смугу) замінюють недолугим росіізмом *кромка*; прикметник від іменника „край”

є основою творення назв амплуа гравців: правий крайній, правий напівсередній. Пор. позиції центральних захисників: задній (ліберо), передній (стопер).

Дієслово *нестися* в СУМ зафіксоване з основним значенням „з великою швидкістю рухатися” [7, V 390], однак вважаємо його для позначення швидкого бігу футболіста стилістично і семантично недоладним. По-перше, в такому контексті це калька з російської; по-друге, за СУМ основними суб’єктами такого руху є вода, вітер, звуки, запахи; приклад зі значенням „бігти” подано за О. Досвітнім, в час творчості якого лексичні норми української мови формувалися під впливом ідеології більшовизму. Пропонуємо у футбольному професійному мовленні вживати слова *мчати*, *бігти*, які мають достатньо виразну емоційність та є семантично місткими: *нападник щодуху помчав до воріт суперника, захисник щосили біг до свого штрафного майданчика, футболіст нестримно мчить вперед* і под.

Не вдаючись до детального аналізу кількох наступних мовленнєвих огріхів, пропоную варіанти для відповідного контексту: *гравців треба активізувати, гравцям потрібен добрий струс для активізації гри; капітан мусить розбурхати команду* (вилучити слово *встряска*); *занадто вільна, довільна, вільготна, тренувальна гра* (вилучити слово *вольготна*); *надзвичайний, рідкісний, чудовий, неперевершений, унікальний гол* (вилучити слово *безподобний*); *розладнались, стали безладними дії гравців* (вилучити слово *розладились*); *де Йонг схопив Піке* (вилучити слова *схватився, схопився за...*).

Лексема *гостити* має значення „пригощати”; вказівка на абсолютну синонімію до слова „гостювати” зумовлена впливом російської [7, II 143]. Отже, має бути так: *Динамо гостювало на своєму стадіоні*. Інші приклади: *треба зазначити, варто вказати* замість *треба відмітити; правильно ювілейний гол*.

Погана футбольна комбінація може бути означена так: *невигадлива, нехитра, нехитромудра, примітивна, простувата, простенька* (вилучити слова *незатійлива* та *незамисловата*). Слово *оспарювач* дуже оригінальне: його немає в російській мові, не зафіксовано поєднання навіть із суфіксом *-тель* (*оспариватель*). Коментатор до російської дієслівної основи *оспаривать* додав суфікс *-ач* та утворив незвичайний словесний гібрид. Водночас семантичних синонімів до цього суперслова достатньо: *суперник, супротивник, противник, опонент, візаві*.

Правильно казати так: *події розвиваються, розгортаються* (вилучити словосполучення *події розвертаються*). Дієслово *розверта-*

ються має просторову семантику та поєднується з іменниками, що вказують на переміщення чи позицію в просторі, позу [7, VIII 627]. У сучасному суспільному мовленні слово *даний* у ролі вказівного займенника є функціональним росіізмом та засмічує українську мову. Треба вживати властиві у цій позиції відповідні займенники: *замість на дану секунду – на цю секунду*, а також *у такий момент, цей футболіст, цей матч*.

Грамматика. Грамматичні огріхи менш різноманітні, ніж лексичні, але більш частотні; вони псують мовлення та нагинають до суржику. Серед найпомітніших такі: *по воротах, по ногах* (правильно *по воротах, по ногах*); *по ігровим якостям* (правильно *за ігровими ознаками, показниками, характеристиками*); *два основних гравця* (правильно *два основних гравці*); *зіткнувся з Діденко* (правильно *зіткнувся з Діденком*); *завітали до Львову, Луцьку* (правильно *завітали до Львова, Луцька*). Грамматичні огріхи відображають низький рівень культури суспільного мовлення саме через високу частотність; з іншого боку, правильні форми не тільки зафіксовані у шкільних підручниках, а й переважають у розмовному мовленні, є природними. Важко обґрунтувати, чому їх ігнорують та чим це зумовлено. Прикро, що така тенденція з'явилася в останні роки.

Висновки. Ми переживаємо час, коли Україна починається тут і зараз для кожного громадянина нашої держави. Вона починається з мовної особистості і культури суспільного мовлення, із нашої ідентичності, почуття гідності і гордості, професіоналізму і небайдужості. Завдання кожного, і особливо публічного, українця – виховувати серед інших чеснот мовний патріотизм, творити функціональні стилі усіх сфер діяльності, зокрема й українську спортивну журналістику, а також бути гідним пам'яті тих, хто відстояв нашу мову ціною життя в часи заборон і репресій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднар О.І. Мова : структура, суспільство, культура / О.І. Боднар. – Одеса, 2012. – 229 с.
2. Кононенко В. Українська мова : традиції та сучасність / В. Кононенко. – Київ-Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 52 с.
3. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація / О. Потебня. – Нью-Йорк, 1992. – 155 с.
4. Закон України „Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>.
5. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – Торонто : Нові дні, 1960. – 197 с.

6. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Львів, 1941. – 253 с.
7. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
8. Сулима М. Українська фраза / М. Сулима. – Мюнхен, 1988. – 98 с.
9. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993.

REFERENCES

1. Bodnar O.I. Mova: struktura, suspilstvo, kultura / O.I. Bodnar. – Odesa, 2012. – 229 s.
2. Kononenko V. Ukrainska mova : tradytsii ta suchasnist / V. Kononenko. – Kyiv-Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2009. – 52 s.
3. Potebnia O. Mova. Natsionalnist. Denatsionalizatsiia / O. Potebnia. – Niu-York, 1992. – 155 s.
4. Zakon Ukrainy „Pro Suspilne telebachennia i radiomovlennia Ukrainy” : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>.
5. Kurylo O. Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / O. Kurylo. – Toronto: Novi dni, 1960. – 197 s.
6. Syniavskiy O. Normy ukrainskoi literaturnoi movy / O. Syniavskiy. – Lviv, 1941. – 253 s.
7. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. – К. : Naukova dumka, 1970–1980.
8. Sulyma M. Ukrainska fraza / M. Sulyma. – Miunkhen, 1988. – 98 s.
9. Frazеологичныи slovnyk ukrainskoi movy : u 2 kn. – К.: Naukova dumka, 1993.